

ecture, monumental stone carving acquired their local variants in Kiev Rus, mosaics were joined with fresco within one cycle of wall-paintings. Book art has developed on the way of assimilation of Greek-eastern fundamentals and their further adaptation under the effect of Konstantinopol samples. Local art crafts took maximally into consideration aesthetic criteria of clients, which accounted for peculiarities of variants of articles and peculiar popularity of partition enamels and copper casts. Seizure of Konstantinopol by crusaders in 1204 has induced an inflow of Greek craftsmen to the Dnieper territory. They introduce a strong Byzantine flow to the Old Rus art, mainly to plastics of small forms. By that time local artists had already proceeded their own way, though keenly react to new phenomena in the culture of Byzantium and West countries.

Одержано 29.05.90.

НАПИС ПРО СМЕРТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО У СОФІЙСЬКОМУ СОБОРІ В КИЄВІ ТА ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЙОГО ВИВЧЕННЯ

С. О. Висоцький

У статті розглядається прочитання і датування напису про смерть Ярослава Мудрого з Софійського собору в Києві.

У Софійському соборі в Києві під час реставрації фрескового живопису, нами був виявлений датований напис, що повідомляв про смерть фундатора собору Ярослава Володимировича Мудрого. Знахідка привернула особливу увагу, оскільки відомості про цю подію в різних списках літопису суперечливі і дата смерті князя, видатного державного діяча Київської Русі, залишалася спірною. Намагання багатьох дослідників її уточнити були безуспішними. Як вважав, наприклад, А. Куник, при сучасному стані джерел, це питання взагалі не може бути розв'язаним¹. Розбіжності думок про дату смерті князя пояснювалися тим, що в списках літопису крім посилання на рік та дату події згадувалася ще й субота першого тижня великого посту, і, навіть Федорів день, тобто 17 лютого. Тому знахідка напису-графіті на стіні головного нефу Софійського собору стала новим поштовхом для повернення до цього питання.

Спочатку напис читався нами так²: «Въ льто 6562 мѣсяца февраря 20 усьпене царя (або цесаря) нашего въ... Феодора» (рис. 1). Шостий і сьомий рядки напису не читаються через пошкодження штукатурки. Напис написаний вмілою, досвідченою рукою. Літери досить великих розмірів глибоко прорізані у штукатурці. Насамперед привертає увагу датування напису із зазначенням року події 6562, що рідко зустрічається серед графіті. Досить ймовірним було б чекати у соборі напис про смерть та поховання будівника храму Ярослава Мудрого, але його величання «царем нашим» було досить незвичайним.

Вперше прокоментував цей напис Б. О. Рыбаков³, без вагань прочитавши його дату як 6562 р., не зважаючи на те, що позначення одиниць (В-2) було написано над рядком. Згадав він і закреслене в кінці першого рядка якесь слово, що починалося на МА, написання слова

¹ Куник А. А. Известны ли нам год и день смерти великого князя Ярослава Владимировича? — СПб., 1896. — С. 27.

² Висоцький С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI—XIV вв. — К., 1966. — С. 39.

³ Рыбаков Б. А. Запись о смерти Ярослава Мудрого // СА. — 1959. — № 4. — С. 245.

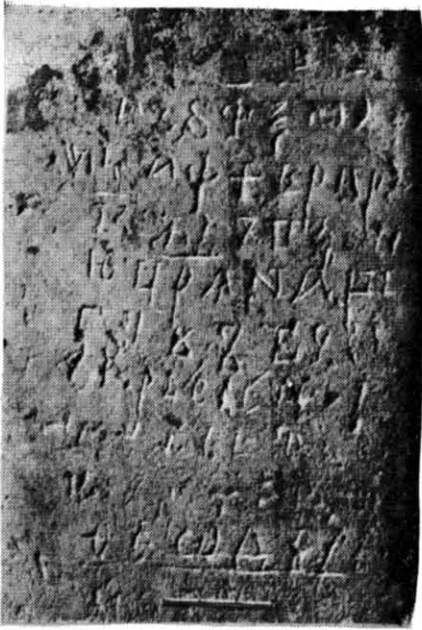

Рис. 1. Напис про смерть Ярослава Мудрого 20-го лютого 6562 (1054) року з Софійського собору в Києві.

напису 6562 р. через винесення одиниць над рядом ($\bar{B}$ -2) можна читати ще й як 6560 р. Число дня події $\bar{K}$ -20, нібито, слід читати як $\bar{I}\bar{Z}$ -17 лютого. Автором висловлено ще кілька досить сумнівних припущень, з яких найбільш неймовірним є твердження про те, що в кінці першого рядка нібито читався початок слова «марта», що вказує на написання графіті не в лютому, а у березні місяці. Тому дослідник вважає, що розміщений поруч інший напис 1052 року сповіщає про встановлення в соборі саркофага Ярослава Мудрого⁴. На підставі цих зауважень В. К. Зібаров вважає необхідним розглядати не тільки 6562 і 6560 рр., а й числа 20-го та 17 лютого. Висунуті різночитання автор порівнює з відповідними літописними повідомленнями про смерть Ярослава Мудрого. Особливо йому подобається повідомлення Іпатієвського літопису, в якому хоч і немає числа 17, але фігурує слово «день» явно помилково додане переписувачем. Завдяки цьому виходить «Федора день», тобто 17, а не 20-го лютого. Літописний запис читається так: «Въ лѣто 6562. Преставися князь Рускии Ярославъ... Ярославу же приспѣ конѣць жия и предасть душу свою мѣсяца февралѣ въ $\bar{K}$ въ субботу, $\bar{A}$ (-1) недели поста въ стого Феодора день»⁷. Але 20 лютого у 6562 р. не було суботнім днем, про який йдеться у літопису. 17 лютого цього ж року теж не було суботою. Оскільки ж цифра 17 висунута й читається у напису автором, то вона, хоч і не відповідає літописному повідомленню про суботу, примушує його відкинути 6562 рік і віддати перевагу 6560 р., який у статті названий «початковою датою». В іншому місці відзначається, що вона лише «приблизно» задовольняє повідомлення про смерть Ярослава Мудрого⁸. Але чому така скромність? Виявляється тому, що і у 6560 році 17 лютого не було суботою, а лише понеділком (за вересневим стилем) або середию (за березневим стилем).

⁴ Рыбаков Б. А. Русские датированные надписи XI—XIV вв. // САИ.— 1964.— С. 14, 15.

⁵ Зібаров В. К. Киевские граффити и дата смерти Ярослава Мудрого // Генезис и развитие феодализма в России.— Л., 1988.— С. 80, 86, 90.

⁶ Зібаров В. К. Киевские граффити ... — С. 85.

⁷ ПСРЛ.— Т. 2.— Ипатьевская летопись.— М., 1962.— Стлб. 149, 150.

⁸ Зібаров В. К. Киевские граффити ... — С. 90, 91.

«оуспение» з «великим іосом», а також реконструював шостий і сьомий рядки. В цілому Б. О. Рыбаков читав напис так: «В літо 6562, місяця лютого 20-го успіня царя нашого в неділю в тиждень мученика Федора». Дослідник вважає, що напис був написаний за вересневим літочисленням, а смерть князя сталася (за В. М. Татищевим) в ніч з суботи на неділю 19—20 лютого⁴. Ми підтримуємо подібну інтерпретацію напису, крім прочитання шостого і сьомого рядків, тому, що на нашу думку, слово «воскресенье» відноситься до іншого напису, що був поруч і погано зберігся. Саме тому ми й не коментували його у своїх попередніх публікаціях.

Таким чином, атрибуція напису, як такого, що пов'язаний з іменем Ярослава Мудрого, а також його датування до останнього часу не викликали жодних заперечень. Але В. К. Зібаров поставив під сумнів не тільки дату події, а й рік написання⁵. Він вважає, що дату

Важко погодитися з усіма цими нагромадженнями, з яких ми розглянули лише невелику частину.

Свої зауваження почнемо з того, що ми переконані у правильності прочитання дати саме 6562 р., незважаючи на літеру $\bar{B}$ одиниць, винесену над рядком. Тут слід звернути особливу увагу на те, що ця виносна буква написана у межах довгого титла над літерою «ксі». Це свідчить, що автор напису і дати розглядав літери «ксі» та В, як єдине ціле,— тобто число 62. Все це добре простежується у натурі і на фото, і тому тут, безперечно, слід читати ξ В-62, а не 60. Крім того, над $\bar{B}$ бачимо своє окреме титло. Подібне написання досить рідкісне, але не слід забувати, що ми маємо справу з оригінальним написом середини XI ст. Прочитання ж дати як 6560 р., запропоноване В. К. Зібаровим, призводить до ускладнень та протиріч. Мабуть, саме тому дослідник хоча і називає цю дату «початковою датою», але наприкінці статті при реконструкції читання напису все ж віддає перевагу 6562 р.

Що стосується літер закреслених автором напису в кінці першого рядка, то це могло бути МАР, але й не виключено МУР. Тому читати тут однозначно слово «марта» і робити з цього далекоюжні висновки не слід. Відносно літери $\bar{K}$ -20. Роздільне написання обох частин цієї літери часто зустрічається у пам'ятках книжної писемності (Ізборник 1073 р., Архангельське євангеліє) і серед графіті XI ст. Найбільш наочно це видно з напису 1093 р. з Софійського собору у Києві, де йдеться про «раку»-саркофаг Андрія-Всеволода Ярославича. Літера К (рис. 2) у слові «отрочка» у п'ятому рядку написана аналогічно напису про смерть Ярослава Мудрого⁹. Крім того друга половина літери «К», яку В. Зібаров вважає літерою З з числовим значенням-7, має дуже малу горизонтальну риску та хвіст, що не відповідають палеографії XI ст.

На думку автора статті «побіжним аргументом на користь початкової дати», тобто 6560, є розташований поруч напис 1052 р., що нібито повідомляє про встановлення в соборі саркофага Ярослава Мудрого. Напис читається так: «В лѣто 6560, марта в 3-е розгремелось въ 9 часов дня. Было же то в 40-го святого мученика Евтропия». У першій публікації напису слово РОЗЪГРЪМЛЕ (СЯ) читалося нами як «розгром», «розорення», а не «розгремілося»¹⁰. В. К. Зібаров нашого нового читання, мабуть, не знав і вирішив, що це важке для розуміння та читання слово повідомляє про встановлення у соборі саркофага князя. Але, по-перше, у напису немає жодного слова про «раку»-саркофаг і, по-друге, виходить, що князь помер у лютому місяці, а поховано його у березні. До цього у нас є цікава паралель з того ж Софійського собору. Це напис про саркофаг Андрія Всеволода Ярославича, який був встановлений у соборі 14 квітня, тобто на наступний день після смерті князя 13 квітня 1093 р., про що свідчить запис у «Повісті временних літ». Суперечить висунуте читання напису й злободенності графіті, що писалися звичайно в день самої події. У напису 1052 р. подія була короткочасною і тому в ньому згадано не тільки рік, а й місяць, число й час події. І це цілком зрозуміло, бо йшлося про грім або вірніше про блискавку, що влучила в собор. Але чому у напису саме цьому явищу приділялось стільки уваги? На це питання можна відповісти так. На Русь поширились з Візантії разом з богословськими

Рис. 2. Літера «К» напису про «раку»-саркофаг Андрія-Всеволода Ярославича з Софійського собору (збільшено).

⁹ *Высоцкий С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI—XIV вв.*— К., 1966.— С. 18.— Табл. V.

¹⁰ *Высоцкий С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI—XIV вв.*— К., 1966.— С. 7; *Высоцкий С. А. Средневековые надписи Софии Киевской XI—XVII вв.*— К., 1976.— С. 215, 216.

книгами так звані «Громники» — книжки, що збереглися у пізніх переписах до нашого часу. Вони використовувалися для ворожіння і залежно від того, в якому місяці і у який час гримів грім, робились різні передбачення. Значна увага в цих книгах відводилася смерті «великого мужа», тобто імператора або князя. Нами була висловлена думка, що грім 3-го березня 1052 р. о 9-й годині вдень, був сприйнятий сучасниками події як лихе знамення, що провіщало смерть «великого мужа», тобто князя. Коли ж через два роки Ярослав Мудрий помер, поруч з написом про грім, можливо, тим самим автором, було дописано і про смерть князя. Таким чином ми вважаємо можливим поєднати між собою обидва графіті. Подібний взаємозв'язок написів був характерним для того часу, коли різним прикметам та знаменням приділялося дуже багато уваги. Досить згадати сонячне затемнення у «Слові о полку Ігоревім» або численні згадування знамень у літописах.

Отже, напис 1052 р. не має ніякого відношення до саркофага Ярослава Мудрого, рік смерті якого все ж не 6560, а 6562.

З певністю важко сказати для чого у літописах сповіщалося про смерть історичних осіб. Очевидно, не лише для повідомлення нащадків про смерть того або іншого князя, княгині, митрополита, або єпископа. Однією з причин, можливо, було й намагання літописців передати читачам дані, необхідні для церковного поминання небіжчиків. Як відомо, у церквах для цього велися записи у книгах-синодиках. Поступово зміст і форма подібних записів стали традиційними. Для поминання, у першу чергу необхідні були місяць і число події, безперечно, ім'я померлого. Що стосується року, то він був необов'язковим, бо місяць і число події давали змогу поминати небіжчика у будь-який рік. Але для найбільш відомих осіб у синодиках, як і у напису про смерть Ярослава Мудрого на стіні собору, вказувався й рік, причому літочислення велося за вересневим, церковним стилем. За цими правилами написана й більшість поминальних графіті Софійського собору. Ось найбільш типовий напис про смерть єпископа Луки з міста Білгорода під Києвом: «Місяця серпня в 22-е преставився раб божий Лука єпископ блаженний Білогородський»¹¹. Лука був видатним церковним діячем Київської Русі XI ст. Як бачимо, поминальні написи могли бути як із зазначенням року, так і без нього. Києворуські літописці були духовними особами і тому їх записи у літописах мали бути близькими за змістом і формою записам у церковних синодиках. А це значить, що їх повідомлення повинні були містити дані для поминання. Візьмемо запис про смерть Ярослава Мудрого з «Повісті временних літ» (за Лаврентієвським списком): «Въ лето 6562. Преставися великий князь руський Ярославъ ... Ярославу же приспѣ конецъ житья, и предасть душу свою (богу), в субботу I поста святого Федора»¹². У цьому сповіщенні для поминання князя є: ім'я померлого — Ярослав та посилання на «суботу I поста святого Федора», але нема ні місяця, ні числа дня події. А перша субота залежала від того, коли у даному році була пасха. Отже, в подібному датуванні відсутні дані для поминання князя. Більш повним є запис Іпатієвського літопису, що згадувався вище. В ньому крім року є ще вказівка на місяць та число події — 20 лютого. Цього досить для поминання князя будь-якого року, але літописець, або, певніше, переписувач, зробив зовсім недоречно посилання не тільки на першу суботу великого посту, а й додав ще слово «день». Це разом з ім'ям святого Федора зовсім спотворило зміст повідомлення, бо Федорів день був 17 лютого. Найімовірніше, це результат механічного, багаторазового переписування літописного тексту.

Та повернемося до статті В. К. Зібарова. Вона мало що додає до інтерпретації напису запропонованого Б. О. Рибаківим і ще більше заплугоє розв'язання питання. У праці є багато невдалих висловлювань. Наприклад, висновок Б. О. Рибаків про вересневий стиль напису, він

¹¹ *Высоцкий С. А.* Древнерусские надписи Софии Киевской ... — С. 45.

¹² *ПВЛ.— М.— Л., 1950.— Т. I.— С. 108.*

називає «умоглядним». Але хронологічні міркування самого автора дивують: «... автор графіті зробив напис про смерть Ярослава Мудрого на основі хронології, прийнятої в оточенні митрополита грека»¹³. Треба думати, що тут йдеться про вересневий стиль літочислення. Але далі читаємо: «Ця хронологія відрізнялася від хронології місцевих жителів на 2 роки, і тому у всіх руських літописах зберігся 6562 рік»¹⁴. Як це треба розуміти? Що мав на увазі вираз «хронологія місцевих жителів» — березневий стиль літочислення? Але ж він різниться від вересневого не на 2 роки, а всього на шість місяців! Далі в статті відзначається про нібито невдале вживання у напису слова «успенъе». Ми ж вважаємо, що воно тут дуже доречне й відповідає князівській гідності померлого, який названий «царем нашим». У Києво-Печерському паперіку словом «успіння» названо лише кончину Феодосія Печерського.

Вважаємо не дуже вдалою й реконструкцію втрачених рядків напису, запропоновану в статті: «Въ лѣто 6562 (марта) мѣсяца февраля 17 усленъе царя нашего въ Вышгороде, в субботу 1 недели поста на святого Федора». Крім незгоди з читанням цифри 17, що спростовується прочитанням напису у соборі, невдалою є й реконструкція 6, 7 та 8 рядків, бо вони мають по 11—12 літер у рядку, а це суперечить числу літер — від 8 до 10 — у рядках, що збереглися. Тому для закінчень відновлених рядків просто не вистачить місця. Та й втрачених рядків було не 3, а 2. Відновлення втраченого слова «въ Вышгороде» вважаємо мало вірогідним, бо воно не відповідає епіграфічній традиції поминальних давньоруських написів.

Як ми бачили, перші рядки напису читаються: «Въ лѣто 6562 мѣсяца февраля 20-го усленъе царя нашего». Далі, за словом «нашого», у п'ятому рядку написано ВЪ. Це початок нового послання, яке повинно було уточнити ще більше — коли саме сталася подія. Вважаємо, що за ВЪ було не «въ Вышгороде», а слово БЫСТЬ, тобто перша буква тут не В, а Б. Вона має велику горизонтальну риску з гачком праворуч, який через пошкодження штукатурки з'єднався з кузовом літери. Та й буква В написана дещо по-іншому, у вигляді вугластої вісімки, що відрізняється від Б. Далі, за Б читаються Ъ і та С. Закінчення слова ТЪ перенесене в шостий рядок. Шостий і сьомий рядки напису були повністю втрачені ще в давнину¹⁵, а на їх місці пізніше з'явилося два рядки якогось іншого напису дуже поганої збереженості, одне слово якого «воскресеньє» читалось деякими авторами. Судячи за розмірами літер, що збереглися у напису про смерть Ярослава Мудрого та інтервалами між рядками, в цьому місці можна було написати лише два рядки.

Закінчувався напис про смерть князя словом «Федора», а це значить, що у першому з втрачених рядків було слово «недѣлю». Воно уточнювало дату 20-го лютого і разом зі словом «Федора» було назвою самого тижня.

В цілому текст напису можна уявити собі так (рис. 3): «В лѣто 6562, мѣсяца февраля 20-го усленъе царя нашего. Въ бысть недѣлю святого мученика Федора».

Залишається тепер висвітлити причини розходжень датування напису за вересневим стилем з літописними повідомленнями, датованими, як вважається, за березневим стилем. При редуції 6562 р. на наше літочислення у першому випадку це дає 1054 р., а у другому 1055 р. (для місяця лютого).

Безсумнівно, напис XI ст. на стіні Софійського собору у Києві є найбільш вірогідним повідомленням про смерть Ярослава Мудрого. Він був написаний кимось з софійського кліру або переписувачем, згадуваним у «Повісті временних літ», особою близькою до митрополи-

¹³ Забаров В. К. Киевские граффити ... — С. 93.

¹⁴ Там же. — С. 93.

¹⁵ Ці рядки були втрачені тому, що в це місце відвідувачі собору протягом багатьох років цілували фреску з зображенням св. Пантелеймона.

[^]В [̄]З [̄]С [̄]Ф [̄]З [̄]М
 МЦАФЪВРАРА
 КХСЗПЕ[Н]Н
 ЁЦРАНАШ
 ГОВЗБЗІС
 [ТЪНЕДЪЛЮ
 СТОГОМУКА]
 ѠЄΩΔΩРА

Рис. 3. Реконструкція тексту напису про смерть Ярослава Мудрого.

того Федора». Таким чином, у літописному повідомленні (йдеться про Іпатієвський літопис) позначення року, місяця й числа події, а також посилання на перший тиждень великого посту, що називався Федоровим, слід визнати достовірним. Що ж стосується слів «суботу» й «день», то їх, особливо останнє слово, слід вважати пізнішими доповненнями, зробленими під час численних переписувань літопису. Ці слова (субота), як між іншим і «Федорова недѣля», відносяться, як згадувалось, до рухомих свят, що залежали від пасхи. Вони були потрібні для поминання князя й стали однією з причин неправильних розрахунків дати події.

У свій час М. Г. Бережков, досліджуючи хронологію давньоруського літописання, помітив, що в «Повісті временних літ» обох редакцій (Лаврентієвської й Іпатієвської) роки позначено за березневим стилем¹⁶. Березневим стилем літочислення «Повісті временних літ» вважали й численні російські дослідники¹⁷. Оскільки в «Повісті временних літ» за Іпатієвським списком вживалось березневе літочислення, то переведення дати на нашу еру 6562 р. для місяця лютого, як згадувалось, дає 1055 р., 20-е лютого припадає на понеділок, а цей день виходить за межі Федорового тижня. Як ми бачили, «Федорова недѣля» підтверджується написом з собору і це дає змогу зробити висновок, що запис про смерть Ярослава Мудрого у літопису був датований не за березневим стилем літочислення. При переведенні ж тієї самої літописної дати за вересневим стилем одержуємо 1054 р., а 20-е лютого було неділею у Федорів тиждень. Тут слід згадати пояснення В. М. Татищева та Б. О. Рыбакова про те, що подія трапилася в ніч з суботи на неділю 20-го лютого¹⁸.

Ярослава Мудрого було поховано у тому ж саркофазі, що й його дружину Інгігерд-Ірину, що померла кількома роками раніше¹⁹. Поховання князя, вірогідно, відбулося зразу ж, тобто у неділю 20-го

чої канцелярії і поминальних записів у князівському синодику. Саме тому логічно припустити вживання у напису вересневого, церковного літочислення. З синодика собору запис про смерть Ярослава Мудрого, вірогідно, потрапив на сторінки літописів. При цьому літописець, мабуть, не звернув уваги на те, що запис у синодику було зроблено за вересневим стилем. Надалі це стало причиною багатьох наших утруднень.

Оскільки напис з собору про смерть князя є найбільш вірогідним повідомленням про цю подію, порівнюємо її з відповідним записом у Іпатієвському літописі. В них посилання на рік, місяць та число події повністю збігаються: це 6562 р., 20-го лютого. Важливе значення при порівнянні має слово «Федора» в напису з собору. Воно свідчить, що в графіті, фігурувала «недѣля свя-

¹⁶ Бережков В. Г. Хронология русского летописания.— М., 1963.— С. 163.

¹⁷ Карамзин М. Н. История Государства Российского.— Спб., 1816.— Т. 2.— С. 337; Шляков Н. Восемьсот пятьдесят лет со дня кончины великого князя Ярослава I Мудрого // ЖМНП.— Июнь, 1907.— С. 362—400.

¹⁸ Рыбаков Б. А. Запись о смерти Ярослава Мудрого.— С. 248.

¹⁹ Висоцький С. О. Про дослідження та первісне місце саркофага Ярослава Мудрого в Київській Софії // Слов'яно-руські старожитності.— К., 1969.— С. 156.

лютого 1054 р., оскільки великий мармуровий саркофаг, що зберігся до наших днів, стояв уже в соборі.

Таким чином, літописець, який вніс до літописного тексту повідомлення про смерть Ярослава Мудрого, мабуть, дійсно не звернув уваги на стиль літочислення у синодику. Щоправда розходження в стилі літописного повідомлення і напису в соборі можна пояснити і іншими причинами. Запис у літопису міг бути зроблений за ультраберезневим стилем і це теж дасть 1054 р. Хоч М. Г. Бережков і вважав, що ультраберезневий стиль вживався лише, починаючи з першої чверті XII ст., останнім часом з'явилися повідомлення про наявність його у «Повісті временних літ»²⁰. Сумнівно, що графіті на стіні собору мало ультраберезневе датування, бо це суперечить традиції вживання вересневого стилю в церковному діловодстві.

Отже, ні 6560 р., ні 17 лютого, а також інтерпретація напису 1052 р., запропоновані в статті В. К. Зібарова, не можуть бути прийнятими і не заслуговують на увагу.

С. А. Высоцкий

НАДПИСЬ О СМЕРТИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
В СОФИЙСКОМ СОБОРЕ В КИЕВЕ
И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЕЕ ИЗУЧЕНИЯ

В статье рассматриваются чтение и датировка записи о смерти Ярослава Мудрого 20 февраля 1054 г. из Софийского собора в Киеве. Анализируются высказывания по этому вопросу В. К. Зибарова, предложившего иное чтение даты события. Доказывается неубедительность и несостоятельность предложенной аргументации.

В статье также идет речь о стилях летоисчисления в надписи-граффити из собора и в сообщении «Повести временных лет» об этом событии. Делается вывод, что в летописи и в граффити в сообщении о смерти Ярослава Мудрого применен не мартовский, а византийско-сентябрьский стиль летоисчисления. Это можно объяснить влиянием записей в княжеском синодике, который велся при митрополии — Софийском соборе.

S. A. Vysotsky

INSCRIPTION ABOUT THE DEATH OF JAROSLAV,
THE WISE IN THE SOFIA CATHEDRAL IN KIEV
AND SOME PROBLEMS OF ITS INVESTIGATION

The paper considers reading and dating of the inscription about the death of Jaroslav, the Wise on February 20, 1054 from Sofia Cathedral in Kiev. V. K. Zibarov statements concerning this problem are analyzed. He suggested another reading of the event date. The suggested arguments are proved unconvincing and inconsistent.

Style of chronology in inscription of graffiti from the Cathedral and in communication of «Chronicles of Years That Passed» about this event are reported. A conclusion is made that in chronicles and in graffiti in communication about the death of Jaroslav, the Wise there was applied not the March but the Byzantine September style of chronology. It may be explained by the influence of the records in the Prince's synodic which was kept at metropolia — the Sofia Cathedral.

Одержано 01.10.90.

²⁰ Кузьмин А. Г. Русские летописи как источник по истории Древней Руси.— Рязань, 1969.— С. 75.